

<https://doi.org/10.62837/2024.2.93>

QULUZADƏ HƏCƏR ƏBDÜRRƏHİM QIZI
ODLAR YURDU UNİVERSİTETİ
E-mail: guluzadehhecerr@gmail.com

LİŖQVODİDAKTİK KATEQORİYA DAŞIYAN TƏRCÜMƏNİN TƏDRİS PROSESİNDƏ ROLU

Açar sözlər: xarici dil, tərcümə, linqvodicaktik, tələbə, mətn.

Keywords: foreign language, translation, linguodidactic, student, text.

Ключевые слова: иностранный язык, перевод, лингводидактика, студент, текст.

Xülasə

Tədqiqatın əsas məqsədini ingilis dilinin tədrisində tərcümə əsaslı dil təliminin tətbiqi üsulları kontekstində tərcümənin tədrisində linqvodicaktik kateqoriya kimi öyrənilməsi təşkil edir. Tədqiqat işi məntiqi ümumiləşdirmə kimi tədqiqat metodu əsasında həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatda müasir linqvodicaktik tərcümənin tələbələr tərəfindən xarici dildə olan mətni oxumaq və anlamaq üçün lazımı şərt və vacib vasitə kimi qəbul edildiyi öz təsdiqini tapmışdır.

Tərcümənin tələbələr tərəfindən xarici dildə olan mətnin başa düşülməsi üçün vacib şərt olmasının ümumi nəzəriyyəsinə nəzər salınmış, tərcümənin psixoloji məğzi barədə fikir irəli sürülmüşdür.

Tərcümə prosesində dillərin qarşılıqlı münasibətləri baxımından tədris tərcüməsinin üç əsas növü: Azərbaycan dilindən ana dilinə tərcümə, ana dilindən Azərbaycan dilinə və “əksinə” tərcümə qeyd edilmişdir.

Tərcümənin xarici dildə olan orijinalına münasibət baxımından tədris tərcüməsinin əsas növləri ayırd edilmişdir. Tərcümədə tətbiq edilən linqvodicaktik metodlar araşdırılmış və sonda yekun fikirlər öz əksini tapmışdır.

РОЛЬ ПЕРЕВОДА С ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Гулузаде Гаджар Абдуллах кызы
Электронная почта: guluzadehhecerr@gmail.com

Резюме

Основная цель данного исследования - изучить перевод как лингвосинтаксическую категорию в обучении в контексте его применения в преподавании английского языка. В основу исследовательской работы был положен метод логического обобщения.

Результаты исследования подтверждают, что современные переводы признаются студентами как необходимое условие и важный инструмент для чтения и понимания иноязычных текстов.

Рассматривается общая теория о том, что перевод является важным условием понимания студентами иноязычных текстов, и излагаются идеи о психологической природе перевода. Используются следующие виды перевода: с азербайджанского на родной язык, с родного языка на азербайджанский и наоборот.

Основные виды учебного перевода по отношению к иноязычному исходному тексту можно выделить следующим образом. Лингвистические методы, используемые при переводе, были рассмотрены и отражены в итоговых мыслях.

THE ROLE OF TRANSLATION WITH LINGUODIDACTIC CATEGORY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Guluzade Hajar Abdurrahim gizi
E-mail: guluzadehhecerr@gmail.com

Summary

The main goal of the research is the study of translation as a linguistic didactic category in teaching in the context of the methods of applying translation-based language teaching in English language teaching. The research work was carried out on the basis of a research method such as logical generalization.

In the research, it was confirmed that modern linguodidactic translation is perceived by students as a necessary condition and an important tool for reading and understanding a text in a foreign language.

The general theory that translation is an important condition for students to understand a text in a foreign language has been considered, and an idea has been put forward about the psychological essence of translation.

In the process of translation, three main types of educational translation are mentioned in terms of the mutual relations of languages: translation from the Azerbaijani language into the native language, translation from the native language into the Azerbaijani language and “vice versa”.

The main types of educational translation are distinguished in terms of the relationship to the original of the translation in a foreign language. The linguodidactic methods used in the translation were examined and in the end, the final thoughts are reflected.

Giriş

Müasir linqvodidaktik tərcümə tələbələr tərəfindən xarici dildə olan mətni oxumaq və anlamaq üçün lazımi şərt və vacib vasitə kimi qəbul edilir.

Tərcümənin tələbələr tərəfindən xarici dildə olan mətnin başa düşülməsi üçün vacib şərt olmasının ümumi nəzəriyyəsi akademik L.V. Şerba tərəfindən hazırlanmışdır. O, ikidilliliyin iki əsas növünü ayırırdı: təmiz və qarışıq. Təmiz ikidillilikdə tərcüməyə ehtiyac yoxdur; təmiz ikidilliliyə malik olan insanlar tərcümə edə bilmir və tərcüməyə ehtiyacları olmur. Onlar bu iki dilin hər ikisində fikirlərini

ifadə edə bilirlər, lakin onlar bu fikirləri bir dildən digərinə tərcümə edə bilmirlər. Dilə bu növ məhdud yiyələnmə onların intuitiv, şüursuz mənimsənilməsinin nəticəsidir (Chernov, 1987: 10).

Tərcümə yalnız süni şəkildə qarışıq ikidillilik halında lazımı yerini tutur. Belə ikidillilik ingilis dilinin şüurlu surətdə Azərbaycan dili ilə müqayisə yolu ilə öyrənilməsi nəticəsində yaranır. Azərbaycan dilinə bu cür yiyələnmə zamanı tərcümə iki dilin şüurlu surətdə müqayisəsinə çevrilir.

Tərcümənin psixoloji məgzi isə ondan ibarətdir ki, tələbələr əvvəldən xarici dili ana dili vasitəsilə başa düşürlər, belə ki, onlar bunun üçün başqa digər vasitələrə malik olmurlar. Doğma dil xarici dilin tədrisi prosesində iştirak etməlidir.

Mətnin məzmununun onun konkret dil formasından təcrid olunması dil hadisələrini daha dərinə başa düşməyə və bu hadisələrin müqayisə yolu ilə konkret faktlar əsasında dil və təfəkkürün, forma və məzmunun ayrılmaz əlaqəsi haqqında linqvodicəliklərin əsas müddəalarını qavramağa imkan verir (Tərcümənin qeyri-mümkünlüyü nəzəriyyəsinin təhlili, 2007: 46).

Tədqiqat mövzusu

Tərcümədə linqvodicəlik metod E. Q. Əzimov və A. N. Şukinin əsərlərində tətbiq edilmişdir (Müasir dövr üçün tərcümə siyasətinin müəyyənləşdirilməsi, 2005: 7). Onların fikrincə, tərcümə nitq fəaliyyətinin köməkçi növüdür və mətnin məzmununu başqa dilin vasitələri ilə verir. Yəni mətnin məzmunu saxlanılmaqla mətn bir dildən başqa dilə çevrilir. Tərcümə aktı bir dildəki məlumatın təhlili və qəbul edilən məlumatın sintez edilərək digər dilə ötürülməsindən ibarətdir. Formasına görə, tərcümə yazılı və şifahi ola bilər. Dillərin əlaqəsinə görə, xarici dildən doğma dilə, doğma dildən xaricə dilə və ikitərəfli tərcümə mövcuddur. Məzmununa əsasən, tərcümə sərbəst, hərfi və bədii ola bilər. Xarici dilin tədrisində irəli sürülən müasir tələblər tərcümənin rolunu məhdudlaşdırır. Belə ki, əsas məqsəd xarici dildə olan fikrin tərcüməsiz ifadə edilməsi və onun şifahi və yazılı formada başa düşülməsidir. Tərcümə həm tədrisin sərbəst məqsədi kimi (peşəkar tərcümə) və həm də tədris vasitəsi kimi çıxış edə bilər (tədris tərcüməsi). İkinci halda tərcümə bir sıra funksiyalar həyata keçirir və bunlardan biri doğma dillə müqayisədə xaricə dilə yiyələnməkdir. Tədris tərcüməsi bütöv, fragmentli və yaruslu ola bilər. Bütöv tərcümənin məqsədi öyrənilən dilin vasitələrini mənimsəmək, möhkəmlətmək və rabitəli mətn üzərində interferensiyanın qarşısını almaqdır. Fragmentli və yaruslu tərcümədə mətnin, adətən, ayrı-ayrı hissələri – cümlə modelləri, söz birləşmələri nəzərdə tutulur. Tərcümə həm şifahi, həm də yazılı şəkildə yerinə yetirilə bilər (Qəhrəmanov, 1957: 17).

Şifahi tərcümə tələbələrin oxu zamanı mətnləri elə yerində tərcümə etməsində özünü göstərir. Müxtəlif üsullarla onlar müəllimin tapşırığı ilə evdə hazırladıqları mətnləri də auditoriyada tərcümə edə bilərlər. Şifahi tərcümə tədris prosesində onun yerini möhkəmlədən vacib didaktik əhəmiyyətə malikdir. Belə tərcümə auditoriyada oxu prosesini və mətnlərin tərcüməsini sürətləndirir və tələbələrə sürətli oxu bacarıqları aşılayır. Lakin şifahi tərcümənin bir çatışmayan cəhəti var ki,

bu da mətnin təhlili zamanı onun geniş tətbiqini məhdudlaşdırır. Belə ki, şifahi tərcümə aşağı səviyyədə, yaxud zəif qeydiyyatda alınır. Bunun nəticəsidir ki, dilin tədrisində əsas rol yazılı tərcüməyə məxsusdur.

Prosesin diskursiv dərk edilməsi tələbələrədən mətnin bütün məna kəsb edən vahidlərinin təhlilini və sintezini tələb edir. Bunu isə mətni yazıya aldıqdan sonra etmək daha rahat olur. Analiz və sintez tələb edir ki, müvafiq material tamamilə tələbələrin ixtiyarında olsun və onlar mətn üzərində iş apara bilsinlər. Yazılı tərcümə bu imkanı verir və müəllimin tələbələrin mətn üzərində işini yerinə yetirməsinə nəzarəti asanlaşdırır (Shveytser, 1973: 28).

Tərcümə prosesində dillərin qarşılıqlı münasibətləri baxımından tədris tərcüməsinin üç əsas növü var: Azərbaycan dilindən ana dilinə tərcümə, ana dilindən Azərbaycan dilinə və “əksinə” tərcümə.

Aydındır ki, ali təhsil məktəblərində Azərbaycan dili tədrisində əsas tərcümə növü Azərbaycan dilindən ana dilinədir. Belə tərcümə tələbələrin təfəkkürünün inkişafına da təsir etməklə ümumtəhsil dəyərinə malikdir.

Azərbaycan dilindən ana dilinə tərcümə mətni başa düşmək üçün birbaşa zəruri tərcümə sayılır. Lakin bu tərcümə növü öyrənilən dilin leksikası və qrammatikasını mənimsəmək üçün əhəmiyyətli metodik vasitədir.

Əksinə tərcümə isə xarici dili öyrənərkən xeyirli və effektiv vasitə hesab edilir. Təcrübədə belə tərcümənin yeri məhduddur. Lakin bu, əksinə tərcümənin növlərindən biri olan “reseptiv əksinə tərcümə”yə aid deyil. Bu tərcümə xarici dildə olan mətnin diskursiv başa düşülməsi anlamında tədris tərcüməsinin dördüncü yüksək səviyyəsinə daxildir. Onun əhəmiyyəti bundan ibarətdir ki, tələbələr artıq adekvat ədəbi tərcümə formasında qeydə alınan xarici dil mətnini başa düşməklə yenidən onu oxuyurlar ki, mətni adekvat olaraq müəllifin dilində başa düşsünlər. Bu zaman tələbələr daxilən “reseptiv” olaraq öz fikirlərini müəllifin dilinə çevirirlər (Das, 2005: 23).

Tərcümənin xarici dildə olan orijinalına münasibət baxımından tədris tərcüməsinə aşağıdakı əsas növlərə ayırmaq lazımdır (Tərcümədə dil amili və onun yaratdığı çətinliklər, 2006: 86-89):

1. Sərbəst tərcümə;
2. Hərfi tərcümə;
3. Adekvat-ədəbi tərcümə;
4. Bədii tərcümə.

Sərbəst tərcümə qiymətli və səmərəli metodik vasitə ola bilər, amma bir şərtlə ki, xarici dildəki mətnin diskursiv qavranılması prosesinin başlanğıc anı olmaqla onun tərcüməsi və başa düşülməsi üçün giriş rolunu oynasın.

Hərfi tərcümə yeni və çətin xarici mətnin analitik başa düşülməsi olmaqla özünün metodik əhəmiyyətini saxlayır və tədris mətninin tam və aydın şəkildə qavranılmasında və sonrakı mərhələdə daha mükəmməl sintetik dərk edilməsində vacib şərt kimi çıxış edir (Catford, 1978: 32).

Adekvat-ədəbi tərcümə dilin tədrisinin bütün mərhələlərində vacib, zəruri və əsasdır. Çünki bu tərcümədə tələbələr xarici dildəki mətni sintetik olaraq tam,

dəqiq və kifayət qədər dərin şəkildə başa düşürlər, kulturoloji yükü olan hər bir leksik vahidi mənimsəyirlər.

Tələbələrin xarici dil tədrisi zamanı bədii tərcümənin rolunu daha geniş şəkildə nəzərdən keçirməyi vacib hesab edirik. Biz bir çox metodist və müəllimlərin dedikləri ilə tam razılaşaraq qeyd etməliyik ki, xarici dildən ana dilinə bədii tərcümə dilin tədrisinin məqsədi ola bilməz. Bu fikrin düzgünlüyü, ilk növbədə, onunla təsdiqlənir ki, bədii tərcümə peşəkar tərcümələrdən biridir və özünün mürəkkəbliyi ilə seçilir. Lakin təcrübədə tələbələrin xarici dildən ana dilinə yaxşı bədii tərcümə nümunələrinə də rast gəlinir. Adətən, belə tərcümələr dili yaxşı bilən tələbələr tərəfindən özlərinin şəxsi təşəbbüsləri ilə yerinə yetirilir. Təcrübəli müəllimlə bədii tərcümə üzrə tapşırıqları tələbələr birinci kursda və öyrənilən dildə yazıcıların əsərlərindən mətnlərin üslub təhlili zamanı yerinə yetirirlər. Belə tərcümələr ona görə vacibdir ki, tələbələrə öyrənilən dili hiss etməyi aşılaysın və bədii zövqünü inkişaf etdirir. Lakin hazırda ali təhsil məktəblərində mövcud olan şəraiti nəzərə alaraq xatırlatmaq lazımdır ki, bədii tərcümə yalnız fakültativ ola bilər və məcburi tədris tərcüməsi sayılmamalıdır (Dəqiq və sərbəst tərcümə probleminə dair, 2006: 17).

Göründüyü kimi, tələbələr xarici dildəki mətnin oxusu zamanı müxtəlif tərcümə üsullarından istifadə edirlər.

Tədris tərcüməsini peşəkar tərcümədən fərqləndirmək lazımdır. Buna baxmayaraq, bir çox müəllim və metodistlər bu tip tərcümələri, adətən, qarışdırır və eyniləşdirirlər. Belə ki, ali təhsil məktəblərində Azərbaycan dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı yalnız tədris tərcüməsindən istifadə olunmalıdır, buna görə də müəllim və metodistlər tədris tərcüməsini peşəkar tərcümədən fərqləndirməyi bacarmalıdırlar. Tədris tərcüməsi, əsasən, xarici dildə şifahi və yazılı nitqi başa düşməyə yönəlir. Buna görə də tədris tərcüməsi yalnız xidməti rola malikdir. Tələbələr bu tərcüməni özləri üçün edirlər, çünki onun köməyi olmadan xarici dildəki mətni başa düşə bilməzlər.

Onlar xarici dildəki mətni başa düşməyə başladıqdan sonra isə tərcümə artıq lazım olmayacaq. Buna görə də tədris tərcüməsi zəruri və eyni zamanda müvəqqəti vasitə hesab edilir (Dəqiq və sərbəst tərcümə probleminə dair, 2006: 20). Peşəkar tərcümə isə sərbəst və obyektiv dəyərə malikdir və xarici dil bilməyənlər üçün bu və ya digər mətnin ekvivalent tərcüməsidir. Bu tərcüməni hər iki dili mükəmməl bilən mütəxəssis yerinə yetirir və həmin mətni başa düşmək üçün onun tərcüməyə ehtiyacı qalmır.

Nəticə

Tədris tərcüməsində oxunan mətn tələbələr tərəfindən tərcümə prosesi və nəticəsində başa düşülür; tərcümə tələbənin xarici dildəki mətni adekvat başa düşməsinə kömək edir. Hər yeni, daha mürəkkəb qavrama mərhələsi zəruri şəkildə yeni, daha adekvat, tam və dəqiq tərcümə ilə əlaqəlidir. Lakin tələbə xarici dildəki mətni tam və dərin şəkildə başa düşməyə başladıqdan sonra tərcümədən imtina etməlidir. Bundan sonra tələbə birbaşa orijinal mətnlə işləməli, xarici dil forması və mənası ilə birgə mətni mənimsəməlidir. Bu məqam xarici dildəki mətni tərcüməsiz oxumaq və başa düşmək üçün zəruri şərtlərdən biridir.

Ali təhsil məktəblərində tələbələr tərcümədən xarici mətnləri adekvat başa düşmək üçün istifadə edirlər. Sonra isə bununla yanaşı, tərcümədən öyrənilən və doğma dilin faktlarını müqayisə etməklə Azərbaycan dilinə şüurlu surətdə yiyələnmə üçün də istifadə olunur.

Ədəbiyyat

1. Chernov G.V. (1987). Osnovy sinkhronnogo perevoda. M, 256 str.
2. «Tərcümənin qeyri-mümkünlüyü nəzəriyyəsinin təhlili» (məqalə). (2007). Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi Xəbərlər II. Bakı, s. 137-140.
3. «Müasir dövr üçün tərcümə siyasətinin müəyyənləşdirilməsi» (tezis). (2005). Bakı Slavyan Universiteti. Müasir dilçiliyin problemləri. Beynəlxalq elmi konfrans (Bakı, 18-19 may 2005). Bakı, s. 316-318.
4. Qəhrəmanov C. (1957). Tərcümə prinsipləri (C.Əzimovun eyni adlı monoqrafiyası haqqında), «Azərbaycan» jurnalı, № 2, s.121-124.
5. Shveytser A. D. Perevod i lingvistika. (1973). Moskva. 28 s.
6. Das B. K. (2005). A handbook of translation studies. Atlantic Publishers & Dist.
7. «Tərcümədə dil amili və onun yaratdığı çətinliklər» (məqalə). (2006). Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi Xəbərlər VI. Bakı, s. 86-89.
8. Catford J. C. (1978). A linguistic theory of translation. Oxford University Press.
9. «Dəqiq və sərbəst tərcümə probleminə dair» (məqalə). (2006). Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (ali məktəblərarası elmi məqalələr toplusu) IV. Bakı, s. 17-20.
10. «Müasir Azərbaycan tərcüməşünaslığının strateji konsepsiyası» (məqalə). (2006). Azərbaycan Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi. Xəzər III. Bakı, s. 237-240.
11. Shirinova I.G. Stilisticheskiye povtory v sonetakh V. Shekspira i problemy ikh perevoda na azerbaydzhanskiy yazyk. Avtoreferat kandidatskoy dissertatsii. (1989). Baku. 24 str.
12. Eugene A. (1964). Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. EJ Brill.

13. Bernofsky S. (2005). Foreign Words: Translator-Authors in the Age of Goethe. Wayne State University Press.
14. Wilss W. (1999). Translation and interpreting in the 20-th century, John Benjamins B.V. p. 7-8.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.02.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.02.2024

Rəyçi: dos. Səadət Əbdülrəhmanova

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur